

UDK: 316.772.4+004]:272(093.2)
272-18-423.79
272-732.2 Franciscus, papa
Pregledni rad
Primljeno: Rujan, 2022.

Mario BERNADIĆ

Univerzitet u Sarajevu - Katolički bogoslovni fakultet
Josipa Stadlera 5
BiH - 71000 SARAJEVO
mbernadic@gmail.com

DIGITALNA KOMUNIKACIJA KAO NOVI STIL ŽIVOTA U ZATVORENOM SVIJETU

Sažetak

Pandemija koronavirusa pokazala se svojevrsnim katalizatorom u smislu širenja nevidljivih društvenih pukotina prokazujući u konačnici suvremeni svijet razdijeljenim i suštinski zatvorenim, usprkos postojanju brojnih suvremenih tehnologija koje su donedavno obećavale povezati cijeli svijet u jedinstvenu komunikacijsku cjelinu. Stare društvene podjele na taj način nisu nadoladane, nego samo dodatno produbljene. Ipak, prema papi Franji, cijela ova situacija postaje i znakom nade, i to ukoliko nas vodi prema uvidu u suštinu naše ljudske prirode te ukoliko nam pruža izvanredne primjere ljudske dobrote. U daljnjem tijeku rada polazimo upravo od razmatranja različitih tipova nadanja. Zatim se pitamo u kojoj mjeri sama suvremena tehnologija može biti razlogom čovjekove nade. Dalje se osobito osvrćemo na pitanja znanja i autoriteta u suvremenom digitaliziranom kontekstu, završavajući u konačnici s razmatranjem nedostataka i prednosti pojedinih tipova suvremene međuljudske komunikacije.

Ključne riječi: *Papa Franjo, društvene podjele, komunikacija, digimodernizam, interpersonalnost.*

Uvod

Ovaj rad predstavlja ponešto dopunjen tekst izlaganja održanog tijekom Međunarodnog znanstvenog simpozija na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Sarajevu u studenom 2021., pod nazivom: „Religijski, društveni i sociološki aspekti enciklike *Fratelli tutti* pape Franje.”¹

S mogućnošću prethodnog odabira specifične teme, odlučio sam se pozabaviti prvim poglavljem Enciklike, koji nosi naziv „Sjene jednog zatvorenog svijeta”. Naznačeno poglavlje obuhvaća brojeve od 9 do 55 te odiše ponešto pesimističnim tonom jer kako je već vidljivo iz samog naslova poglavlja, Papa ovdje nastoji skrenuti pozornost na neke tendencije u današnjem društvu koje sprečavaju razvoj bratstva među svim ljudima (9).

¹ Papa FRANJO, *Fratelli tutti. Enciklika o bratstvu i socijalnom prijateljstvu*, Slavko ANTUNOVIĆ (prev.), (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2021.), (nadalje: FT).

Stoga ćemo kroz ovaj rad prvo nastojati predstaviti sam sadržaj prvog poglavlja, da bismo zatim na temelju toga poduzeli i određeni teološki osvrt.

1. Sadržaj prvog poglavlja enciklike *Fratelli tutti*

Već u samom uvodnom djelu Enciklike (br. 1-8), ističe se kako je u vrijeme pandemije „unatoč našoj silnoj umreženosti došlo do raskola koji otežava rješavanje problema koji pogađaju sve nas” (7). Dakle, čini se kako suvremene digitalne komunikacije u međuvremenu i nisu uspjele podariti čovjeku ono jedno novo suštinsko i idilično zajedništvo, premda se u početku činilo kako puno obećavaju o tom pitanju. A u svemu tome, prema Papi, nije uspio ni svijet općenito, pa ni Europska unija, kao ni ona „povijest” u smislu „učiteljica života” (10). I ne samo da nisu nego smo u naše vrijeme svjedoci izvjesnog nazadovanja na tom polju. Govori se o oživljavanju starih sukoba i podjela te o „novim oblicima sebičnosti” (11).

Nadalje, u broju 12, Papa primjećuje kako se globalizacija ostvaruje pretežito jednostrano. Ono „otvoriti se prema svijetu” izraz je koji su ekonomija i svijet financija prihvatili kao svoju krilaticu.” Međutim, ona se odnosi „isključivo na otvorenost prema stranim interesima ili na slobodu gospodarskih sila za ulaganje u sve zemlje bez zapreka ili komplikacija”. Takav globalizam u konačnici jača samo one najjače, a po sebi zapravo djeluje na onaj klasični *divide et impera* način. Unutar jednog takva globalizma važnu ulogu igra i dokidanje povijesne svijesti. Naime, onu plitku mladost bez korijena, koja sumnja u sve svoje, puno je lakše podvrgnuti naznačenim globalnim interesima (13). Uz to se nadovezuje i svjesno širenje *beznađa* i *malodušja*, a što se često čini pod krinkom obrane određenih vrijednosti (15).

Nadalje, u br. 16, Papa ističe kako u ovom sukobu interesa koji okreće sve protiv svih, sama pobjeda postaje istoznačnicom za uništenje. Nasuprot tome, brinuti se za svijet oko sebe, kao i za dostojanstvo svake ljudske osobe, znači brinuti se za sebe samog (17).

U br. 21 Papa ističe kako „postoje gospodarska pravila koja se pokazuju učinkovitima za (gospodarski) rast, ali nisu jednako učinkovita za cjeloviti čovjekov razvoj”. Premda kratka, ova se formulacija čini podosta značajnom jer predmnijeva kako se iza ovdje naznačenih negativnih tendencija današnjice ne krije uvijek nužno nekakva svjesna *malicioznost*, nego prvenstveno želja za *profitom*, zbog koje se zatim zanemaruje onaj tako prijeko potreban cjeloviti razvoj svijeta i čovjeka. S obzirom na to da naglasak u ovom radu leži na pitanju digitalnih komunikacija u

zatvorenom svijetu, ovdje stižemo do br. 27, koji nam o tome ponešto više i govori. Citirat ćemo stoga cijeli broj:

„Zvuči paradoksalno, ali postoje određeni iskonski strahovi koje tehnološki razvoj nije uspio otkloniti; štoviše, ti su se strahovi uspjeli sakriti i ojačati u okrilju novih tehnologija. I danas se izvan zidina drevnoga grada nalazi ponor, teritorij nepoznatoga, divljina. Svemu što dolazi odatle ne može se vjerovati jer je nepoznato, nismo upoznati s time, ne pripada selu. To je teritorij nastanjen ‘barbarima’ od kojih se moramo braniti pod svaku cijenu. Kao rezultat toga podižu se novi zidovi za samoobranu, tako da više ne postoji svijet. Postoji samo ‘moj’ svijet, do te mjere da se na mnoge više ne gleda kao na ljudska bića s neotuđivim dostojanstvom, već postaju jednostavno ‘oni tamo’. Iznova se javlja ‘napast da se gradi kultura zidova, da se podižu zidovi, zidovi u srcu, zidovi na zemlji, kako bi se spriječio ovaj susret s drugim kulturama, s drugim ljudima. A onaj tko podiže zid, onaj tko gradi zid, na kraju postaje rob zatočen unutar zidina koje je izgradio, uskraćen za vidokruge. Jer ne dostaje mu ta drugost’.”²

Papa nadalje veli kako „samoća, strah i nesigurnost mnogih ljudi koji se osjećaju napuštenima od sustava stvara pogodno tlo za mafije. One se nameću kao ‘zaštitnice’ zaboravljenih, često kroz razne oblike pomoći, vodeći se svojim zločinačkim interesima. Postoji tipična mafijaška strategija koja, u duhu lažnog zajedništva, stvara veze ovisnosti i podređenosti od kojih se vrlo teško osloboditi” (br. 28).

U br. 29 – 31 Papa govori o „globalizaciji i napretku bez zajedničkog smjera”. Naime, veliki je paradoks da u jednom velikom globaliziranom svijetu, kakav je naš, „osjećaj o pripadnosti jednoj ljudskoj obitelji blijedi, a san o zajedničkoj izgradnji pravde i mira čini se utopijom iz nekih drugih vremena” (30). Naznačenoj razgradnji zajedničkog identiteta, kao i svih onih projekata od vitalnog značenja, uvelike kumuje i iluzija svemoći, pri čemu ljudi olako zaboravljaju da se nalaze u „istom čamcu”.

U br. 32-36 Papa govori o „Pandemiji i ostalim pošastima u povijesti” i tu odmah na početku (32) ispostavlja i svojevrсни odgovor na prethodnu tvrdnju o „iluziji svemoći” iz br. 30;

„Oluja razotkriva našu ranjivost i iznosi na vidjelo one lažne i suviše sigurnosti kojima smo gradili naše planove, naše projekte, naše navike i prioritete. [...] S olujom se urušila obmana onih stereotipa kojima smo maskirali svoj ‘ego’ uvijek zaokupljeni

² FT 27; poziva se na (Papa FRANJO) „Govor profesorima i studentima milanskog Zavoda ‘Sveti Karlo’” (6. travnja 2019.), *L’Osservatore Romano*, 8.-9. travnja 2019., 6.

vlastitom slikom; i na vidjelo je izašla, još jednom, ona (blagoslovljena) zajednička pripadnost kojoj ne možemo izmaći: brat-ska pripadnost.”³

Zanimljiv moment glede pandemije Covid 19 susrećemo dalje u br. 34. Papa se ne želi izjasniti o tomu predstavlja li naznačena svjetska kriza neku vrstu Božje kazne, ali ono što spremno ustvrđuje, jest to da se stvarnost odnosi prema nama kako se i mi odnosimo prema stvarnosti. Stoga cijela ova kriza za Papu ipak nosi svojevrsni prizvuk nade, i to već ako nas podsjeća na našu istinsku prirodu. Ili, ponovno, nešto kasnije u br. 54, ako nam je dala uvid o dobroti i hrabrosti brojnih običnih ljudi. „Bog, naime, nastavlja sijati sjeme dobra u svijetu” čak i u vrijeme pandemije.

U br. 37 - 41 Papa se osvrće i na pitanje „ljudskog dostojanstva na granicama”, tj. na njegov primjetni izostanak. Naime, migracije su nešto što vidno pobuđuje strahove kod Europljana. Papa ih prepoznaje djelomično prirođenima kod čovjeka, no na svima nama ostaje zadaća da kreativno integriramo svoju otvorenost prema drugima „unutar sebe samih” (41). U protivnom stvara se plodna kaljuža za različite kriminalne aktivnosti, ali i sumnjive političke populizme kojima se nastoji manipulirati ljudskom bijedom.

U br. 42 Papa govori o svojevrsnoj „obmani komunikacije”. Radi se o stanovitom paradoksu obratno proporcionalnoga suštinskog razdvajanja i digitalnog zbližavanja: „Dok se stavovi zatvorenosti i netrpeljivosti prema drugima povećavaju, razdvajajući nas jedne od drugih, (dotle se u digitalnom obzoru) udaljenosti smanjuju ili nestaju do te mjere da pravo na privatnost jedva postoji.” Primjera radi, zamislimo mlađu osobu koja je u realnom svijetu poprilično zatvorena i nedostupna, ali na društvenim mrežama izlaže se preko svake mjere, sve do granice nečega što Papa ovdje naziva „opsesivnom umreženošću” (44), a to je po sebi stanje gdje padaju ne samo granice intime nego i bilo kakve granice međusobne pristojnosti i poštovanja. Opet, primjera radi, mislim da smo svi već više puta bili svjedoci kako je komunikacija na današnjim internetskim forumima, kao i pod različitim komentarima na portalima i društvenim mrežama poslovično brutalna, ponižavajuća i mizantropska. Papa u tom smislu kaže kako danas društvena agresija poprima neviđene razmjere osobito na mobilnim uređajima i računalima.

Stoga Papa, već u prethodnom broju (43), ističe kako je jedna klasična, realna međuljudska komunikacija još uvijek nezamjenljiva:

³ FT 32; poziva se na (Papa FRANJO) „Izvanredna molitvena pobožnost u vremenu epidemije” (27. ožujka, 2020.), *L'Osservatore Romano*, 29. ožujka 2020., 10.

Nasuprot ovoj, „virtaulni odnosi koji pojedinca oslobađaju zahtjev- noga njegovanja prijateljstva, postojane uzajamnosti, pa i razumije- vanja koje sazrijeva s vremenom, daje tek privid društvenosti. Oni zapravo ne grade ono ‘mi’, nego obično prikrivaju i jačaju nam indi- vidualizam koji se izražava u ksenofobiji i prijeziru prema slabima. Digitalna umreženost nije dovoljna za izgradnju mostova, nije u sta- nju ujediniti čovječanstvo.“

Osim toga, digitalni mediji izlažu ljude opasnosti ovisnosti te do- prinose gubitku doticaja s konkretnom stvarnošću.

U broju 45 govori se o tome kako mnoge internetske platforme funkcioniraju na način da potiču susrete istomišljenika. Tako se guši sva- ka zdrava kritička razmjena mišljenja nužna za dostizanje istine, te stoga mnoge internetske platforme danas postaju rasadnici *neistine* i *fanatizma*. Pod brojem 46 papa Franjo ističe kako se danas čak i u katoličkim medi- jima mogu prekoračiti dopuštene granice; „toleriraju se klevete i ogova- ranja, a svi etički standardi i poštovanje dobrog imena i drugih kao da bivaju zabačenima“.

U završnim brojevima (54-55), kako je već nagoviješteno, Papa ipak ističe i određene razloge nade bilo da nas krize vode natrag do spo- znaje naše istinske prirode, bilo da u svemu tome počesto svjedočimo čo- vjekovoj istinskoj dobroti (54). Prema Papi, nada je nešto što već postoji u nama; nešto što je duboko usađeno u naše ljudsko srce. Nada pri tome iskrsava očito kao višeslojna stvarnost. To je ono što nam govori o „žeđi“ za „uspješnim životom“, ali i o „čežnji za puninom“, te o „želji za postiza- njem velikih stvari“. Nada je u konačnici i odvažna jer „zna izdići pogled iznad osobne udobnosti, onkraj malih sigurnosti i sitnih zadovoljstava koji sužavaju vidokrug, kako bismo se otvorili velikim idealima koji život čine ljepšim i dostojanstvenijim“ (55).

2. Kršćanska nada - proširena nada

Osvrćući se ponešto na izložene brojeve prvog poglavlja enciklike *Fratelli tutti*, krenut ćemo od samog kraja, odnosno od pitanja *nade*. U br. 54 - 55 Papa doduše govori o samo jednoj nadi, ali koja pri tome iskrsava kao *višeslojna* i *dinamična* stvarnost. Kako je već rečeno, nada je nešto što već prebiva u našem srcu, ali što također može biti adekvatno potaknuto vanjskim svjedočanstvima dobrote, kao i onom egzistencijalnom spozna- jom da se u konačnici „nitko ne spašava sam“ (54). No, za pretpostaviti je da, ukoliko se nada može pozitivno potaći, utoliko se onda jednako tako, negativnim svjedočanstvima i primjerima, može obeshrabriti i ugasnuti.

Premda izrijekom tako ne spominje, Papa se u cijelom prvom poglavlju Enciklike bavi onim tendencijama današnjice koje sprečavaju razvoj bratstva među svim ljudima. A što bi bilo to univerzalno bratstvo nego, upravo, izraz jedne uzvišene kršćanske nade.

Odatle se susrećemo s nemalim paradoksom. S jedne strane, poslovično se kaže da nada zadnja umire. No, isto tako, ne nadaju se svi ljudi naznačenom sveopćem bratstvu, kao što se, slično tomu, ne nadaju ni onoj konačnoj pobjedi pravde i istine; ili se već ne nadaju vječnom životu. Dakle, ljudska nadanja po sebi mogu biti i poprilično prizemljena.

Jakov Mamić u tome smislu govori o „tri temeljna zova nade“: prvi bi se odnosio na nadu u značenju „žudnje ili strasti (potrebe za postojanjem)“: koja „gradi prirodan odnos s bićem/bivovanjem i postaje njegovo svojstvo“. Drugi bi se odnosio na nadu „u smislu krjeposti (povjerenja)“: koja „gradi odnos otvaranja bića transcendenciji“. Treći zov bi se u konačnici ticao nade „u svom teološkom značenju (teologalna krjepost) koja gradi odnos potpune novosti bivovanja“.⁴

Glede prvog, sv. Ivan od Križa antropološki smješta nadu među *naravne strasti (passiones)* te ju time približava pojmovima *čežnje, požude i potrebe*. Dakle, ovdje bi se nada zrcalila kao usmjerenost prema stanovitom naravnom cilju, a što po sebi može biti određena stvar, osoba, iskustvo, pozicija... Naspram ove, nada - krepost javlja se kao osviješten, stabilan i pozitivan stav *čežnje*, ali i *povjerenja*. No, usprkos tome, i ovaj vidik nade je, poput onog prvog, posve *naravnog* reda. Teologalna nada se, njima nasuprot, javlja kao nadnaravni aspekt nade, pa samim tim i kao počelo jednog novog bivstovanja. Pri tome je zanimljivo da sva tri vidika/zova nade podrazumijevaju i postojanje *poteškoće* onoga „još ne“ nade. Međutim, teologalna nada pri tome potrebuje i stanovito *čišćenje, prilagodbu*, kako bi se čovjek oslobodio onih naravnih oslonaca te prihvatitio nadnaravne, tj. transcendentalne.⁵

Samim tim stiže se i do stanovitog odmaka glede *cilja* nade. Upravo, jer svaka nada po sebi podrazumijeva izvjesnu poteškoću iščekivanja i ostvarenja, na taj način se ona težnja za uzvišenim ciljevima u konačnici pokazuje jedinom opravdanom.

Potonji moment osobito dobro dolazi do izražaja u teologiji sv. Tome Akvinskog. Prema Akvincu, svaki čovjek teži dobru i zapravo ne postoji ljudska težnja koja po sebi ne bi bila usmjerena prema nekom

⁴ Jakov MAMIĆ, „Uloga nade u ostvarivanju Božje prisutnosti. Biti u prisutnosti – zov nade“, *Bogoslovska smotra* 78 (2008.), 807-821; ovdje 809.

⁵ Usp.: J. MAMIĆ, „Uloga nade u ostvarivanju Božje prisutnosti. Biti u prisutnosti – zov nade“, 810, 817.

dobrom cilju. Reklo bi se, i onaj što se u životu odlučio baviti nezakonitim aktivnostima, inicijalno je imao na umu neki dobar cilj. Recimo, manje mukotrpnog rada te više novca i slobodnog vremena na raspolaganju.⁶ Čovjek, dakle, po sebi nikad primarno ne teži zlu, ali zato počesto – vidimo – teži za onim dobrima nižeg reda koja se u konačnici u općem ljudskom iskustvu i osjećaju zlima. Jer, ontološki gledano, zlo kao zasebna i samostojna stvarnost zapravo i ne postoji, dok postojeće zlo iskrsava tek kao „nužni nedostatak dobra“.⁷ Iz toga razloga mogli bismo se zapitali što je točno problem u svezi s onim „nezakonitim“ dobrom? Na to pitanje bi se jednostavno dalo odgovoriti time da prijestupnik u nastojanju postizanja vlastitog dobra usputno drugim ljudima čini zlo, što će reći da je njegovo „dobro“ jedno po sebi izrazito *partikularno* dobro, i kao takvo - puno više destrukcija nego konstrukcija. Stoga će i prijestupnik, u susretu s nužnošću društvene pravde i odmazde, prije ili kasnije definitivno shvatiti ono da se kriminal ne isplati. Nasuprot tome, kao istinsko dobro pokazuje se samo ono što se tiče svijeta što za cjelokupno stvorenje predstavlja izvor *općeg dobra*. Immanuel Kant, nešto kasnije, upravo na taj način gradi i svoj kategorički imperativ: „Djeluj prema onoj maksimi za koju možeš htjeti da to istovremeno postane univerzalni zakon.“⁸ A to između ostalog uključuje da bi se prema ljudima uvijek trebali odnositi kao prema *cilju* i *smislu*, a ne kao *sredstvom*.⁹ S tim, da sve ovo kod Akvinca ima i svoju izričitu teološku pozadinu: Bogu, kao i bitku, odgovara ono *najopćenitije moguće* jer su Bog kao i bitak upravo ono što se tiče sveg stvorenja.¹⁰ I upravo kao takav, kao onaj *univerzalni* i *najopćenitiji mogući*, Bog i jest najsavršenije dobro. Na taj način izgledno postaje razvidnije i ono Papino razmišljanje iz 16-17 gdje se sukobi interesa ovog svijeta u konačnici čine istoznačnicom za *uništenje*, nasuprot čemu se samo ona *briga* za svijet i ljude čini istinskom brigom i za samog sebe.

⁶ Usp.: Maja HERMAN DUVEL – Anto GAVRIĆ, „Toma Akvinski o odnosu dobra i zla u stvorenome svijetu“, *Filozofska istraživanja* 162, 41 (2021.), 415–431; ovdje 416.

⁷ Usp.: Heinrich DENZINGER – Peter HÜNERMANN, *Zbirka sažetaka vjerovanja definicija i izjava o vjeri i ćudoređu*, PLAČKO, Ljudevit (prev.), (Đakovo: Karitativni fond UPT „Ne živi čovjek samo o kruhu“, 2002.), br. 286, 1333, 3251.

⁸ Immanuel KANT, *Groundwork of the Metaphysic of Morals*, James W. ELLINGTON (prev.), (1993.³), 30. (Prema Kantovoj metodologiji: 4:421).

⁹ Usp.: Samuel KERSTEIN, „Treating Others Merely as Means“, *University of Maryland, College Park*, 1-18, ovdje 1, Izvor: <https://faculty.philosophy.umd.edu/SKerstein/Kersteinmeremeans.pdf> (stanje: 9.VI.2022.); Immanuel KANT, *Groundwork of the Metaphysics of Morals*, Immanuel KANT, *Practical Philosophy*, Mary Gregor (prev.), (Cambridge: 1996.), 429.

¹⁰ Usp.: Walter KASPER, *Bog Isusa Krista*, Marko LONČAR (prev.), (Đakovo: Forum bogoslova Đakovo, 1994.), 231.

2.1. Odnos kršćanske nade naspram tehnološkog i civilizacijskog napretka

Prema Karlu Rahneru, kontinuitet kršćanske vjere istovjetan je njezinu odnosu prema onoj „nepobjedivoj nadi“ u „apsolutnu budućnost“, koja se zove „Bog“.¹¹ Samo ako se radikalno prepusti nadi i ne boji se misliti „do kraja“, kršćanska vjera se ispostavlja kao ona koja se ne protivi „ovome“ ili „onome“ te koja se nema razloga bojati ni jedne još „neizmišljene mogućnosti čovjeka“ koja bi u vremenskoj budućnosti mogla nadoći:

„Kršćanstvo samo kaže da se, iznad pojedinačnih i konačnih, već ostvarenih ili planiranih, ili čak još neizmišljenih mogućnosti, nudi pojedinom čovjeku i sveukupnoj povijesti čovječanstva neizmjerena i već otvorena Stvarnost, koja je već davno, zapravo oduvijek, realna, koja se ne mora tek napraviti, nego se mora dostići po slobodi bezuvjetne ljubavi, a zove se Bog. Može netko reći, da je to i previše lijepo da bi bilo istinito, ali nitko ne može navesti viši ili obuhvatniji cilj, koji bi kršćansku nadu nadmašio i mogao nadomjestiti. To je principijelno nemoguće. Jer svaki bilo kako smisaon, navediv i eventualno u budućnosti izvediv cilj već je sadržan u kršćanskom shvaćanju, pa i onda ako on kao takav nije spoznat, jer je on u neshvatljivom i beskonačnom dovršenju već sadržan i nadmašen.“¹²

Ukoliko se kršćanstvo, prema Rahneru, shvati baš na ovakav način, utoliko kršćani nikad neće imati razloga brinuti da će im vjera jednog dana eventualno zastarjeti. A samim tim izgledno postaje i vidljivo kakvi to oblici kršćanskog vjerovanja ipak podliježu neumoljivom zubu vremena. S jedne strane, Rahner tu spominje ono jedno „malograđansko kršćanstvo“ koje „jeftino postavlja svoju nadu“. S druge strane, tu je i potonjem srodan - koliko kršćanski toliko i globalni problem - „skeptične rezignacije“ i „relativizma“ kojima, postavši u međuvremenu malodušnicima i gubeći zamah nade, preostaje jedino da se „poput pronicavih životinja bave vlastitim nagonom“, uvijek sve „rafiniranijom potrošnjom“, kao i „egoističnom borbom“ za međusobnu prevlast.¹³

¹¹ Usp.: Karl RAHNER, „Odumire li kršćanstvo?“, Walter KASPER - Karl RAHNER - Heribert MÜHLEN (ur.), *Je li Bog među nama ili nije?*, Luka VUCO (prev. i ur.), (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1982.), 14-24, ovdje 19.

¹² Karl RAHNER, „Odumire li kršćanstvo?“, 19-20.

¹³ Usp.: Karl RAHNER, „Odumire li kršćanstvo?“, 19-20.

Dakle, Rahnerovo autentično kršćanstvo moglo bi se na stanovit način iskazati onim Kristovim evanđeoskim programom iz Mt 6,33: „Tražite stoga najprije Kraljevstvo i pravednost njegovu, a sve će vam se ostalo dodati.“ Što će reći da čak i oni vremeniti interesi mogu biti zadovoljeni tek čovjekovim pristajanjem uz radikalnu nadu prema jednoj uzvišenijoj egzistenciji i pravednosti, upravo zato što ovo drugo nadilazi prvo, samim tim ga u konačnici zakriljuje i obuhvaća.

Paul Tillich u sličnom kontekstu govori o pobjedi „boga izraelskih proroka“ kojem načelo pravednosti omogućuje da postane sveopći Bog.¹⁴ Dakle, paradoks bi otprilike išao u smjeru da čitav svijet sazna je „da nema Boga, osim u Izraelu“ tek nakon što su proroci isticanjem nepristrane pravednosti učinili tog Boga ultimativno *nadnacionalnim*, pa samim tim i *sveopćim*. Međutim, prema Tillichu, slično bi vrijedilo i za „boga filozofa“ čija se ontološka sveobuhvatnost pokazala više sveopćom od magijsko-demonjskih moći nadljudskih bogova *mythosa*, što će reći da je mitski narativ morao ustuknuti, znači doslovno zastarjeti, pred naletom univerzalnijih teološko-filozofskih koncepata.

Svim time želi se reći da kršćanstvo svoju ljestvicu nade mora održavati maksimalno podignutom i samo u tom slučaju ne mora strahovati pred civilizacijskim i tehnološkim napretkom čovječanstva. I ne samo da ne mora nego na taj način onda postaje i sigurnim orijentiranjem naznačenog svjetovnog napretka.

3. Suvremena tehnologija kao izvor nade?

U svojem djelu o tajnama prezentacija Stevea Jobsa američki kolumnist Carmine Gallo donosi poprilično detaljan uvid u poslovni način razmišljanja ovog svojevrsnog „tehnološkog proroka“ današnjice.¹⁵ Premda Gallo ovdje pristupa Jobsu prilično euforično kao prema neupitnom geniju i vizionaru, iz njegova rada mogu se očitovati neke prilično zanimljive i nadasve intrigantne informacije i činjenice. Jobsove slavne prezentacije, koje su se činile tako spontanima i jednostavnima, ispostavljaju se na kraju kao iznimno promišljeni koncepti s elementima filozofije, drame, pa čak i religije. Jobs se pri tome obilato služio *metaforama* (parabolama), često je govorio i o *smislu* čovjekova postojanja, i to – kako autor primjećuje – na mesijanski način. Nadasve, tu je i nezaobilazni element

¹⁴ Usp.: Paul TILLICH, *Teologija kulture*, Entoni ŠEPARIĆ (prev.), (Rijeka: Ex libris – Sarajevo: Synopsis, 2009.), 17.

¹⁵ Carmine GALLO, *Steve Jobs: tajne njegovih prezentacija. Kako suludo biti dobar pred svakom publikom*, Vedran PAVLIĆ (prev.), (Zagreb: Školska knjiga, 2013.).

„uvođenja zajedničkog neprijatelja“, a zatim i „pobjedonosnog junaka“ koji donosi istinsku promjenu, ali sve to zajedno isključivo u kontekstu promocije vlastitih visokotehnoških proizvoda.¹⁶ Dakle, ovdje se nigdje ne kaže da bi to trebala biti neka nova religija. Naprotiv, ovdje je prvenstveno riječ o *marketingu*, ali onom marketingu koji poprima forme *umjetničkog*, pa i *religioznog* izražavanja, zahvaćajući tako u čovjekove najdublje strahove, brige, ali i *nadanja*. Jobs na taj način proklamira nešto što jednostavno morate imati, nešto što će vam iz temelja promijeniti život na bolje, nešto što se jednostavno ne propušta, bez obzira na poprilično paprenu cijenu. Pri tome kudikamo ostaje vidjeti koliko je opravdano govoriti o tehnologiji kao predmetu čovjekovih nadanja? Može li tehnologija po sebi donijeti tu toliko žuđenu promjenu ili je to i dalje prvenstveno u domeni *ljubavi i duha*?

Tehnologija je nesumnjivo, misleći pod tim prvenstveno na suvremene informatičke tehnologije, doprinijela razvoju nekih, do ne tako davno, neslućenih mogućnosti *komunikacije i poslovanja*. Tome bi svakako trebalo pridodati i mogućnost (internetskog) pristupa enormnoj količini informacija i znanja iz cijelog svijeta. Pri tome naznačene promjene nisu zahvatile živote samo onih mlađih nego i starijih generacija koje poslovično i ne prate toliko tehnološke novotarije.¹⁷ Njihov interes za suvremene tehnologije često završava s mogućnošću čitanja vijesti po internetskim portalima te s ostvarivanjem videopoziva sa svojom djecom i unucima koji su tko zna gdje po svijetu. No i to malo, počesto im znači jako puno. Autor ovog rada je u tome smislu, kao svećenik u pastoralu, jednom zгодom svjedočio kako jedan fini stariji vjernik doslovce blagoslivlje Steva Jobsa i Billa Gatesa jer su mu – kako reče – omogućili da se svakodnevno besplatno čuje, ali i vidi, sa svojom dragom djecom i unucima koji žive u dalekoj Americi.

Međutim, potonji primjer moguće i pokazuje da je tehnologija oduvijek bila to što i jest, *sredstvo* do cilja, a ne *cilj* sam po sebi, dok pri tome ostaje pitanje do kojih nas točno ciljeva te u kojoj mjeri, tehnologija može

¹⁶ Usp.: C. GALLO, *Steve Jobs: tajne njegovih prezentacija...*, 3.-78; Pri tome je intrigantno da cijeli ovaj dio knjige započinje sa savjetom da se „planira analogno“ (s. 3.). Naime, premda su Jobsovi uređaji svojim korisnicima pružali mogućnost i da se na njima crta, planira, organizira, sam Jobs je to isključivo radio analogno, što će reći uz pomoć starog dobrog papira i olovke. Jer, prema Jobsu, to je i dalje bio najbolji način da čovjek izrazi i organizira svoje misli i ideje.

¹⁷ Usp.: Bhumika AGGARWAL – Qian XIONG – Elisabeth SCHROEDER-BUTTERFILL, „Impact of the use of the internet on quality of life in older adults: review of literature“ (Published online: 2020 Dec 2.), *National Library of Medicine: National Center for Biotechnology Information*, Izvor: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC7737194/> (stanje: 11.IX.2022.).

daleko odvesti? Neka, vrlo smiona, predviđanja čak se kreću u smjeru ostvarivanja izvjesnog *virtualnog blaženstva* u skorijoj budućnosti. Odnosno, tamo nekad za dvadesetak godina, kad kompjutori postanu definitivno pametniji, a moguće i svjesniji od samog čovjeka, tada će oni posve preuzeti brigu za njega, kao i za sve njegove potrebe. No, čak, ako takva predviđanja uzmemo presmionima i neutemeljenima, ostaje činjenica da je informatička tehnologija u međuvremenu, i to na velika vrata, ušla i u svijet religije.

Krunoslav Novak i Jerko Valković u svojem radu o odnosu interneta i religije procjenjuju kako su sve religijske zajednice u međuvremenu prepoznale važnost informatičkih tehnologija, pri čemu važi kako digitalne komunikacije nisu samo novi oblik komunikacije nego i naznaka jednog novog *ambijenta* i *prostora* koji samim tim pretpostavljaju i izvjesnu promjenu naglasaka u duhovnom radu i životu:

„Ako su religije prije veliku pozornost posvećivale samomu sadržaju, sada, u eri medija, nije dovoljno usredotočiti se samo na sadržaj, nego treba imati u vidu relacije, načine komuniciranja i razmjene koje se u tom kontekstu događaju. Zato se i govor o religiji unutar virtualnog prostora neće ograničiti samo na propitkivanje o istinitosti i autentičnosti (vjerske) poruke, nego će se usmjeriti i na cjelokupni komunikacijski kontekst.“¹⁸

Dakle, to bi doprinosilo osjećaju zajedništva, ali i faktičnoj povezanosti među vjernicima, kao i vjerskim službenicima. Premda se to nesumnjivo čini kao velika šansa, pri tome pak još uvijek ostaje vidjeti kakav će biti konačni utjecaj digitalnih komunikacija na imanentni svijet religije. A kao uzrok mogućih problema već se pokazuje novo poimanje *autoriteta* koje nužno dolazi s novim načinom komuniciranja i izgradnje zajedništva.¹⁹ Premda će o tome nešto više riječi biti u sljedećem poglavlju, već bi se iz osobnog iskustva sudjelovanja u radu nekolicine katoličkih internetskih foruma s oprezom moglo izreći kako tamo počesto previše ne vrijedi ni autoritet biskupa, ni pamet teologa. Tomu naprotiv, stječe se dojam kako internetski sakralni prostor već ima tamo neke svoje virtualne „biskupe“ i „teologe“, odnosno neupitne autoritete neovisno o službenoj crkvenoj hijerarhiji.

¹⁸ Krunoslav NOVAK – Jerko VALKOVIĆ, „Religija i Internet – novi izazovi življenja vjere“, *Obnooljeni život* 71 (2016.), 389-403; ovdje 396.

¹⁹ Usp.: K. NOVAK – J. VALKOVIĆ, „Religija i Internet – novi izazovi življenja vjere“, 399-401.

4. Pitanje znanja i autoriteta u postmodernizmu i nakon toga

Kulturno i mentalitetsko ozračje druge polovice XX. stoljeća uvelike je bilo obilježeno razočaranjem velikim učenjima i idejama prethodnog razdoblja *moderne*. Stoga ga se gotovo pa spontano nazvalo *postmodernom* - ukoliko se taj pojam više ticao umjetničkih kretanja ili *postmodernizmom* - ukoliko se mislilo više filozofski i općenito. Za razliku od *modernizma*, koji je slijedio ideju trajnog uspinjućeg napretka, uz napuštanje svega starog, *postmodernizam* će generalno biti obilježen fenomenologijom *diskontinuiteta*, pri čemu su se mislioci kretali čas naprijed, čas natrag i sve to uglavnom proizvoljno te po vlastitom nahođenju.²⁰ Dakle, postmoderni čovjek se, za razliku od modernog, sada ponovno rado osvrtao na prošlost, ali selektivno i ironično. To će inicirati svojevrsnu *kulturu citata* koju i dandanas susrećemo kod pripadnika ljudske vrste rođenih otprilike prije 1980. To bi značilo da se velike mislioe iz prošlosti rado citiralo, ali i nerado ozbiljnije studiralo i proučavalo. To je, nadalje, posljedično dovelo do onoga što će Jean Francois Lyotard nazvati „krajem metanarativa“, a što bi značilo da se velika učenja iz prošlosti više nisu mogla shvatiti na onaj način kako su izvorno bila zamišljena, nego samo onako kako su se na osnovi nekolicine citata i vlastitog iskustva činila čitatelju u aktualnom trenutku i vremenu.²¹

Potonje nas nužno vodi prema još jednoj važnoj danosti *postmodernizma*, a to je njegov prevladavajući *narcizam*, koji će Ernest Geller nešto slikovitije nazvati „histerijom subjektivnosti“. Premda se postmoderni

²⁰ U kontekstu *diskontinuiteta* *postmodernizma* papa Ivan Pavao II. radije govori o stanovitijoj „dvoznačnosti“: „Neki autori označili su naše doba kao doba „postmoderne“. Taj naziv, češće upotrebljavan za stvari koje se među sobom ne slažu, označuje pojavu velikog broja novih elemenata koji su u stanju, svojom širinom i učinkovitosti, izvršiti značajne i trajne promjene. Tako je taj pojam prije svega primjenjivan na pojmove estetičkog, društvenog i tehnološkog reda. Zatim je prenesen u područje filozofije, a uvijek je obilježen nekom dvoznačnošću, i stoga što sud o onome što se naziva „postmodernim“ može biti sada potvrđan a sada niječan, i stoga što nema nikakvog slaganja u vrlo teškom pitanju o granicama različitih povijesnih epoha. Ipak, jedno je izvan svake sumnje: pravci razmišljanja koji se odnose na razdoblje *postmoderne* zaslužuju odgovarajuću procjenu. Naime, u skladu s nekima od njihovih mnijenja kaže se da je vrijeme sigurnosti nepovratno prošlo, a sam čovjek treba učiti živjeti u nekom obzoru gdje više nema nikakvoga smisla, to će reći, pod znakom prolaznog i privremenog. Razarajući svaku sigurnost svojim sudom i zanemarujući nužna razlikovanja, mnogi autori dovode u sumnju čak i sigurnost vjere.“ (Ivan PAVAO II., *Fides et ratio – Vjera i razum. Enciklika svim biskupima Katoličke Crkve o odnosu vjere i razuma* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2013.), br. 91.)

²¹ Usp.: Jean-François LYOTARD, *Postmoderno stanje. Izvještaj o znanju*, Tatiana TADIĆ (prev.), (Zagreb: Ibis grafika, 2005.), V-VIII (Uvod);

čovjek i dalje osjećao veoma bliskim Descartesu i onom njegovu famoznom „mislim, dakle jesam“, od sada je ipak više vrijedilo ono postmoderno: „Osjećam, vjerujem, dakle jesam“. Naime, premda mi i dalje kroz razgovor svojim sugovornicima rado i olako suprotstavljamo ono „ja mislim“, istini bi pak više odgovaralo kako mi u takvim situacijama zapravo nešto *vjerujemo i osjećamo*, jer mišljenje je složena i mukotrpa disciplina, dok se u naznačenom slučaju puno prije radi o impulzivnom i fragmentiranom iznošenju vlastitih uvjerenja i osjećaja.²²

Spomenut ćemo ovdje još jednu važnu značajku postmodernizma, a to bi bila njemu pripadajuća „surogat-kultura“. Surogat-kultura po sebi predstavlja posljedicu industrijske hiperprodukcije koja se na koncu počela prelijevati i na sam čovjekov duh i mentalitet. Surogat-kultura znači kako je u međuvremenu sve postalo lako i jeftino dobavljivo, ali samim tim i posve bezvrijedno i beznačajno. Stvari, pa čak i voljene osobe više nije imalo smisla popravljati, sada ih je bio običaj na brzinu i jeftino zamijeniti. A to je na koncu za čovjeka značilo još više očajničke ironije i cinizma, baš kako je to u, Oscarom nagrađenom, istoimenom crtanim filmu (*Surogat*) iz 1961. maestralno prikazao sjajan izdanak Zagrebačke škole crtanim filma - Dušan Vukotić.

Premda bi se o samom postmodernizmu, kao i o njegovu odnosu prema znanju i autoritetu moglo još puno toga navesti, spomenut ćemo ovdje još ponešto i o, njemu svojstvenom, radikaliziranom poimanju *privatnog prostora*, a čega se izgledno ponešto dotiče i papa Franjo u 27. i 42. broju Enciklike.

Prema Philu Smithu, dva umjetnička ostvarenja iz 1954. postaviti će specifični postmodernistički vidokrug obiteljskog doma kao svojevrsne *luke spasa i utorde* naspram prijeteće izvanjske najezde i zaraze. Radi se o romanu Richarda Mathesona *Ja sam legenda (I Am Legend)* te o filmu Alfreda Hitchcocka *Prozor u dvorište (Rear Window)*. Smith o potonjem naznačuje kako dvorište u postmodernizmu postaje prvenstveno „poluga moći“ u okvirima svih onih prešutnih i neprešutnih sukoba susjedstva, a pri tome je ponajmanje ono što bi trebalo biti - prostor susreta i druženja. Prozor u dvorište na taj način postaje nešto poput vojne promatračnice, a samo dvorište brisani prostor „gladan prisutnosti i druženja“.²³ Pri tome

²² Usp.: Oliver JURIŠIĆ, „Vjera i postmodernizam“ (26.XII.2021.), *Poptheo.ba*. Izvor: <http://www.poptheo.ba/index.php/hr/filozofija/249-vjera-i-postmodernizam> (stanje: 11.IX.2022.); poziva se na Ernest GELLER, ali ne identificira izvor.

²³ Usp.: Phil SMITH, „A taxonomy of ‘zombie space’ for walking in monstrous cities“, *Plymouth University*. Izvor: https://www.academia.edu/24297173/A_taxonomy_of_zombie_space_for_walking_in_monstrous_cities (stanje: 11.IX.2022.), 1-37, ovdje 6-7.

bi ovo osobito važno za velegradsku kulturu gdje se dobrosusjedski odnosi unutar visoke zajedničke stambene zgrade nerijetko poistovjećuju s onim: „Svi se međusobno lijepo i ljubazno pozdravljamo.“ Dok zidovi vlastitog stana preostaju kao neupitne granice, ne samo osobnog privatnog prostora nego i privatnog malog svijeta.

4.1. Živimo li danas još uvijek u postmodernizmu ili već u nekakvom „post-postmodernizmu“?

Naznačeni *subjektivizam* i *diskontinuitet* postmodernizma na kraju je doveo do toga da danas ni jedan intelektualni milje nije u stanju posve pouzdano utvrditi nalazimo li se svi mi još uvijek u tom razdoblju ili u nekom posve novom i drukčijem? Osim već navedenih izazova subjektivizma i diskontinuiteta, naznačena spoznajna praznina logična je i zbog još jednog drugog razloga. Naime, dok stariji intelektualni i kulturni trudbenici još uvijek najradije seciraju i prežvakavaju ono što najbolje znaju, dakle sam postmodernizam, s druge strane, mlađe generacije kao da to pitanje uopće i ne zanima: Žive li oni u postmodernizmu ili eventualno u nekakvom post-postmodernizmu? Istaknuta promjena fokusa i interesa za neke autore već je bio sasvim dovoljan znak da danas treba početi govoriti baš o tom nekom sasvim novom „post-postmodernizmu“. Premda su ovaj u zadnjih dvadesetak godina različiti autori pokušali na različite načine razmotriti i posložiti, mi ćemo se ovdje nadalje pozabaviti razmišljanjem britanskog kulturnog kritičara Alana Kirbyja. Navedenog autora ovdje ističemo već stoga što njegova upozorenja u svezi s digitalnim komunikacijama u mnogo toga podsjećaju na ona Papina iz prvog poglavlja *Fratelli tutti* posvećujući im pri tome očekivano i nešto dublji analitički fokus.

4.2. Odnos prema znanju i autoritetu u pseudo- ili digimodernizmu

Ono što nastupa iza postmodernizma, Kirby naziva „pseudomodernizmom“, ali na drugim mjestima i „digimodernizmom“.²⁴ Prema Kirbyju, od kraja XX. st. naovamo dogodio se takav frapantan skok informatičkih i komunikacijskih tehnologija da je to nužno promijenilo ne

²⁴ Ovaj dio rada bazira se na Kirbyevu članku u filozofskom magazinu *Philosophy Now*: Alan KIRBY, „The Death of Postmodernism And Beyond“ (2006.), *Philosophy Now*. Izvor: https://philosophynow.org/issues/58/The_Death_of_Postmodernism_And_Beyond (stanje: 11.IX.2022.), a koji po sebi predstavlja sukus autorovih ideja iznesenih u knjizi: Alen KIRBY, *Digimodernism* (New York: Continuum, 2009.).

samo čovjekov način rada i života nego i njegov način razmišljanja, komuniciranja te kulturnog izražavanja i sudjelovanja. Iz središta zapleta novorazvijenih tehnologija, prema Kirbyju, izdiže se *internet* kao pseudo-moderni kulturni fenomen *par excellence*: „Njegov je središnji čin da pojedinac klikne mišem da bi se kretao stranicama na način koji se ne može duplicirati izmišljajući put kroz kulturne proizvode koji nikada prije nije postojao i nikada više neće postojati.”²⁵ Time se želi reći da je svaki naš posjet internetu posve jedinstven i neponovljiv, međutim to već samo po sebi postaje i svojevrsnim problemom, a što dodatno potvrđuje i novoskovana terminologija. Naime, po internetu se ne *roni* nego *surfa*. Dakle, prosječni internetski *korisnik* se kroz more informacija kreće *površno* i manje-više *stihijski*, baš poput *surfera* koji, naspram snage oceanskih valova, tek djelomično može utjecati na ishod putanje svojega kretanja. Osim toga, u potonjoj rečenici je usputno spomenut i dodatni problem: internet nema svoje čitatelje, gledatelje i slušatelje, nego *korisnike*, a ono što se koristi, to se nužno brzo i iskoristi. Naravno, internet u tome slučaju i dalje preostaje nudeći korisniku ogroman izbor novih potrošnih korisničkih sadržaja.

Kirby dalje ističe kako se u postmodernizmu još uvijek čitalo, gledalo, slušalo kao i prije. U pseudomodernizmu se *telefonira*, *klikće*, *tipka*, *surfa*, *bira*, *pomiče*, *preuzima*, *dijeli*. To bi značilo kako se u pseudomodernizmu, tj. digimodernizmu, definitivno promijenio odnos *pisca* i *čitatelja*, *stvaratelja* i *gledatelja*. Ta tendencija, po Kirbyju, doduše počinje već nešto ranije, prije početka masovne upotrebe interneta, i začetke joj treba tražiti u talk- i reality- televizijskim emisijama. Gledatelj prestaje biti ono što je cijelo vrijeme radio u postmodernizmu – bio „pasivni promatrač spektakla”. Naprotiv, on sada postaje aktivnim sudionikom. Zove, pita, kritizira, hvali ili jednostavno bira tko će od natjecatelja proći dalje. Danas, u eri interneta, dodatno imamo forume, društvene mreže, grupe, lajkove, klikove, komentare, blogove, vlogove i sl. Tako se nerijetko dogodi da nečiji komentar na *Twitteru* po sebi postane i važnija vijest od one koja je izvorno bila komentirana. Dakle, razlika između pisca i čitatelja definitivno se zamaglila, ako ne već i posve izgubila. To svakako s jedne strane zvuči kao sjajna prilika i mogućnost, ali je istovremeno i ogroman problem i izazov. Pitanje je zašto? Pa ako danas svatko ima pravo i mogućnost javno pisati i izražavati se, ostaje preteško pitanje što je u svemu tome relevantno i istinito? Sami obrazovni sustavi tradicionalno se i ne bave previše razvojem ovakvih kompetencija kod svojih učenika jer za tim prije i nije bilo odviše potrebe. Uz onu nepopularnu ideološku cenzuru u

²⁵ Usp.: *Isto*.

nekim društvima, svi kulturni sadržaji morali su proći i onu „pozitivnu“ cenzuru različitih uredničkih vijeća i stručnih recenzenata koji su se zauzeto brinuli da čitatelji, slušatelji i gledatelji budu sačuvani od šunda, bezvezarija i gluposti; a danas toga više nema, barem ne u internetskom prostoru. Stoga se čini prilično uzaludnim stalno iznova naglašavati kako je pouzdana informacija ona iza koje stoje minimalno tri relevantna izvora kad se sam pojam *relevantnosti* u međuvremenu doslovce izokrenuo naglavačke. U tome smislu neki bi prosječni korisnik interneta danas mogao reći: „Da, provjerio sam i informacija se čini posve pouzdanom. Iza nje stoje dva blogera, jedan ‘vloger’ (video bloger) na *You Tubeu*, pa čak dodatno i dva vrlo popularna ‘tviteraša’ (korisnici *Twittera*)” – ne shvaćajući nikako, i bez ikakve mogućnosti da se naknadno shvati, da to po sebi ne mogu biti relevantni izvori.

Dakle, prema Kirbyju, danas u igri imamo mnoštvo kratkoročnih, neponovljivih sadržaja koji generiraju kulturu *amnezije* bez osjećaja za prošlo i buduće. Raspoložemo i cijelim morem nepouzdanih informacija u nepreglednom oceanu interneta, kojim se najčešće - kako rekosmo - površno surfa, a ne roni. Imamo također i onaj korisnički, tj. potrošački pristup svemu tome koji nalaže kako će sve ono što se koristi, uskoro biti i iskorišteno. Stoga Kirby poantira kako je vremenu moderne doduše odgovarala *neuroza*; vremenu postmoderne - *narcizam*; dok pseudomodernom vremenu ponajviše odgovaraju *glupost*, *fanatizam* i *tjeskoba*.

U tom smislu, Kirby nadalje opisuje pseudomodernizam sintagmom „suvremene tehnologije u potrazi za srednjovjekovnim divljaštvom“. Kao primjer tomu navodi ISIL-ove „dekapitirajuće“ videouratke koji se i na Zapadu vrlo rado gledaju kroz nekakvu mješavinu *užasa* i najnastranijeg mogućeg *voajerizma*. Odatle i Kirbyjeva kovanica „pseudomodernizam“ (lažni modernizam). Premda uronjen cijelim svojim bićem u svijet visoke tehnologije poput nekog naprednog humanoidnog bića iz daleke budućnosti, pseudomoderni čovjek nikako nije završio sa starim navadama i ideološkim podjelama. Štoviše, čini se kako one danas postaju izraženije i rigidnije nego ikad prije u novijoj povijesti.

4.2.1. Nikad veći generacijski jaz

Za kraj ćemo spomenuti još jednu Kirbyjevu opasku glede pseudo-ili digimodernizma. Ovaj između ostalog karakterizira i nikad dublji generacijski jaz. Kao svojevrsnu imaginarnu teoretsku granicu Kirby povlači 1980. god. I zatim, otprilike, svi oni koji su rođeni poslije ovog godišta gledaju na one od prije 1980. kao na „uštogljene, dosadne i nesretne elitiste“.

Obratnim redom gledano, svi ovi rođeni prije 1980. gledaju na one mlađe kao na „glupe, surove, i besmislene“. Pokatkada se čini da se te dvije grupacije više uopće ne mogu razumjeti, baš poput stranaca koji međusobno pokušavaju komunicirati služeći se pri tome posve različitim jezicima.

Kirby na samom kraju kaže da ovoj novoj temi ne želi pristupati ni depresivno - zabrinuto, ali ni radosno - trijumfalistički. On jednostavno smatra kako se danas svi moramo potruditi bolje shvatiti i upoznati vrijeme u kojem živimo. Međutim, to kudikamo nije lako upravo zbog naznačene kulture kratkotrajnih sadržaja bez stvarnog osjećaja za buduće i prošlo. Jer, ukoliko je ponavljanje majka znanja, utoliko ovo vrijeme definitivno više ne pogoduje stvarnom znanju. Svijet kao da je upao u brzi slijed izmjene kratkoročnih novina koje više ne mogu biti adekvatno, odnosno, na vrijeme popraćene od onih tradicionalnih prosudbenih instancija. Što će reći, da je točka singularnosti moguće već dostignuta, odnosno, razvoj se definitivno oteo čovjekovoj kontroli.

4.3. Nassim Nicholas Taleb: Nerealnost kao kuga našeg vremena

Libanonsko-američki ekonomist i publicist Nassim Nicholas Taleb nerealnost općenito smatra kugom našeg doba. S tim da to nije neka posve nova nerealnost, nego ona stara, ali koja s današnjim vremenom poprima jedan sasvim nov intenzitet i značenje.

Taleb ističe kako je svijet općenito puno više *složen* te da u njemu puno češće prevladava *slučaj* nego li se to čovjeku čini. Pri tome paradoks nalaže kako je povijest još i teže „predvidjeti“ od budućnosti.²⁶ Taleb uz to ističe i precijenjenost činjeničnih informacija kao i hendikep autoritativnih i učenih ljudi, osobito kad stvaraju kategorije, odnosno dok se „platoniziraju“ (*Platonify*).²⁷

Pri tome kao važna hermeneutska pretpostavka iskrsava danost da se povijest „ne vuče“, naprotiv, ona „skače“, što i čini bit svih onih iznenadnih i teško sagledivih događaja koje Taleb označava engleskom sintagmom „black swan“ (crni labud). Potonje je iznimno teško predvidjeti. Također je teško predvidjeti koliko će ovakvi događaji trajati te na koji će način točno završiti. Naznačeni događaji, prema Talebu, posve relativiziraju ljudsko

²⁶ Prema Talebu, uzrok je uvijek tajnovitiji od posljedice. Pri tome se rado služi primjerom kocke leda ističući kako je po sebi lakše predvidjeti kako bi mogla izgledati lokva koja će nastati od kocke leda, nego obratno kako li je točno izgledala kocka leda na temelju one naknadne amorfnе lokve.

²⁷ Usp.: Nassim Nicholas TALEB, *The Black Swan: The Impact of the Highly Improbable* (New York: Random House, 2007.), 8.

znanje. Recimo, kao Talebova biografska crtica, dok je počinjao kaotični građanski rat u Libanonu 1975., njegov djed je obnašao visoku dužnost ministra obrane. Pri tome nitko nije znao što se točno događa, niti što će uslijediti, a to bi po sebi podjednako vrijedilo za Talebova djeda, kao i za njegova osobnog vozača. No, pri tome je, prema Talebu, vozač ipak bio u kolikoj-tolikoj prednosti jer on je bio svjestan da ne zna te je stalno isticao ono: „God knows“! S druge pak strane, Talebov djed je bio uvjeren da zna. Ta on je bio visokoobrazovana i autoritativna osoba, no svejedno nije znao niti je uopće mogao znati.²⁸ S tim paradoks nerealnosti postaje još i veći jer ovaj sugerira kako njemu osobito podliježu visokoobrazovane i autoritativne osobe. Taleb s tim, čini se, uspijeva pokazati i onaj uvriježeni mit građanskog šovinizma koji sugerira kako su seljaci i radnici ti kojima se na ovom svijetu najlakše manipulira. Naprotiv, Taleb ističe kako su radnici i seljaci u stalnom doticaju sa stvarnim svijetom, dok se intelektualci i ljudi od vlasti nerijetko kreću poglavito u teoretskim okvirima. Stoga oni puno češće i podliježu svakojakim manipulacijama, dok tome danas osobito doprinose masovni mediji koji svojim pristranim i neobjektivnim izvještavanjem o aktualnim svjetskim krizama dodatno raspiruju onu čovjekovu prirodenu sklonost prema iracionalnim podjelama.²⁹ Druga stvar koja bi, prema Talebu, čuvala čovjeka u okvirima realnosti bilo bi kudikamo bolje prihvaćanje *rizika* i *odgovornosti* jer čovjek može razmišljati racionalno samo onda dok je svjestan da puno toga može izgubiti, a što po sebi i nije svojstveno današnjem virtualnom kontekstu odlučivanja i življenja.

5. Razlike između interpersonalne i tehnologizirane komunikacije

Papa Franjo u 43. broju Enciklike ističe kako je jedna klasična, realna međuljudska komunikacija još uvijek nezamjenljiva. Dakle, ovdje se pitamo zašto je to tako?

Prema Ani Jeličić, klasična interpersonalna komunikacija javlja se kao složena i dinamična stvarnost. Ona obuhvaća više različitih elemenata kao što su: „verbalno, neverbalno, spontano, uvježbano i planirano ponašanje,

²⁸ Usp.: N. N. TALEB, *The Black Swan: The Impact of the Highly Improbable*, 14.

²⁹ Usp.: Mario BERNADIĆ (ur. i prev.), „Nassim Nicholas Taleb: ‘Gubitak veze s realnošću je kuga našeg doba’“ (23.III.2018.), *Poptheo*. Izvor: https://poptheo.ba/index.php/hr/intervju/280-nassim-nicholas-taleb-gubitak-veze-s-realnoscu-je-kuga-naseg-doba?jsn_setmobile=no (stanje: 13.IX.2022.).

izravnu povratnu vezu, aktivnost, uvjeravanje te razvoj naspram statičnosti“.³⁰ Pri tome, naznačeni karakter *dinamičnosti* podrazumijeva kako se ovdje radi o aktivnom procesu „u kojem sudionici nešto zajedno rade, jedno s drugim, a ne jedan drugome“.³¹

S druge pak strane, medijski posredovana komunikacija poglavito pretpostavlja ono „uvježbano i planirano ponašanje“, što zbog vremenskih okvira, što zbog svih predviđenih tema za pojedini TV ili radijski program. Taj način komunikacije po sebi je i dominantno jednostran, što bi značilo da gledatelji ili slušatelji još uvijek u većini emitiranih sadržaja ne mogu izravno sudjelovati, a gdje to i mogu, sudjeluju opet isključivo po unaprijed predviđenoj shemi.³²

Američki kulturni kritičar Neil Postman definira televizijski jezik kao „podudaranje uma i zabave“:

„Obično se o jeziku govori kao onomu što otvara i širi horizonte kao što je to jezik poezije. Postoje jezici koji zarobljavaju, jezici koji su sposobni zarobiti interpretaciju u onome što se događa ovdje i sada. Televizijski jezik je jezik koji zarobljava jer interpretaciju zarobljava i fragmentira pomoću dva načina: brzina i diskontinuitet. Brzina televizijskog jezika može se vidjeti u informativnoj emisiji koja traje otprilike pola sata. U taj vremenski okvir mora se postaviti određeni broj vijesti koje brzom izmjenom moraju ispuniti vrijeme od pola sata. Diskontinuitet televizijskog jezika sastoji se od grupe vijesti koje se međusobno ne mogu povezati u interpretativnu cjelinu.“³³

Naznačena brzina i diskontinuitet TV programa podrazumijevaju *pasivno* sudjelovanje gledatelja. Premda je gledatelju sve to ugodno i zabavno, njegov um je umrtvljen pred brzom izmjenom živih i diskontinuiranih slika, a što je po sebi posve različito od klasičnog sudjelovanja u kulturi i umjetnosti, gdje su gledatelji i slušatelji aktivno nastojali proniknuti u smisao kulturnog sadržaja.

S druge strane, mrežna komunikacija današnjice nudi kudikamo veću dozu interaktivnosti, s tim da se to prvenstveno tiče *cirkularnosti* sadržaja, a ne toliko *razvoja* odnosa između sudionika u komunikaciji.³⁴ Pod

³⁰ Ana JELIČIĆ, „Međuljudska komunikacija u digitalno doba. U prilog ‘ekologiji medija’“, Crkva u svijetu 57 (2022.), 213-240; ovdje 216.

³¹ A. JELIČIĆ, „Međuljudska komunikacija u digitalno doba...“, 216.

³² Usp.: Ana JELIČIĆ, „Međuljudska komunikacija u digitalno doba...“, 217.

³³ Oliver JURIŠIĆ, „O televiziji i migrantu“ (22.XI.2019.), *Poptheo*. Izvor: <https://poptheo.org/o-televiziji-i-migrantu/> (stanje: 13.IX.2022.); poziva se na Neila POSTMANA, „Ubijajući se od dosade. Diskurs u doba televizije“, ali ne identificira izdavača, stranicu, kao ni godinu izdanja.

³⁴ Usp.: A. JELIČIĆ, „Međuljudska komunikacija u digitalno doba...“, 217.

circularnošću se ovdje misli na mogućnost brze podjele informacija s drugim mrežnim korisnicima, što u konačnici nerijetko dovodi do stvaranja „Hypea” ili, slično tomu, onog što bi Giles Lipovetsky nazvao „hiperfenomenom”. Dok se prvi pojam odnosi na *famu*, instant-popularnost koja na kraju obično i nije duga vijeka, drugi pojam, manje-više, označava to isto, ali s dodatnim naglaskom na intenzitet i furioznost samog „Hypea”. Trendovi, kao i popularni proizvodi, smjenjuju se praktično istom onom brzinom poput brzih i diskontinuiranih slika s TV zaslona. Danas postoji nemala klijentela koja je spremna robovski čekati u redu dvadeset i četiri sata, a sve to ne bi li se domogli najnovijeg modela omiljenog mobilnog uređaja koji će ionako već za svega par mjeseci zastarjeti. Dakle, hiperfenomeni današnjice podrazumijevaju da se živi brzo i aktivno, ali pri tome također u dobroj mjeri nesvjesno i nerazborito.³⁵

S obzirom na dosad izneseno, uistinu se čini kako suvremeni tehnologizirani načini komunikacije uvelike zaostaju za onom jednom klasičnom interpersonalnom komunikacijom, i to minimalno na trostruki način: *kvalitetom, opsegom*, kao i *daljnjom perspektivom*. Međutim, to ovu potonju izgledno čini i više zahtjevnom od suvremenih tehnologiziranih načina komunikacije, a što papa Franjo i donosi u br. 43 Enciklike, ističući kako virtualni odnosi po sebi oslobađaju ljude onog zahtjevnoga njegovanja prijateljstva koje sa sobom donosi klasična međuljudska komunikacija. Odsutnost složenih zahtjeva očito, dakle, i čini danas tehnologiziranu komunikaciju u tolikoj mjeri popularnom i nezaobilaznom, s tim da je to isto u konačnici čini i upitno perspektivnom jer takav vid komunikacije ne može donijeti svijetu novu viziju bratstva među ljudima.

U tome kontekstu bi se na kraju bilo dobro osvrnuti i na riječi pape Pavla VI. iz *Evangelii nuntiandi* koji će, potičući iznalaženje novih načina i sredstava evangelizacije, ipak temeljnu prednost dati onom tradicionalnom „svjedočanstvu života” i „živoj propovijedi”.³⁶ Jer živom svjedočanstvu vjeruju čak i oni koji su poslovično neposlušni naspram riječi (usp.: 1 Pt 3,1).

Zaključak

Nesumnjivo je da u središtu evanđeoske poruke stoji čovjek. Bilo da pri tome mislimo na onog utjelovljenog Bogočovjeka Isusa, bilo na

³⁵ Usp.: O. JURIŠIĆ, „O televiziji i migrantu”.

³⁶ Papa PAVAO VI., *Evangelii nuntiandi*. Apostolski nagovor o evangelizaciji u suvremenom svijetu, br. 41-42 (Rim: 8. prosinca 1975.), Izvor: https://www.vatican.va/content/paul-vi/hr/apost_exhortations/documents/hf_p-vi_exh_19751208_evangelii-nuntiandi.html#PUTOVI%20%C2%A0EVANGELIZACIJE (stanje: 13.IX.2022.).

besprijeckornog proroka čovjeka Ivana ili opet na onog svakog od nas, grešnog čovjeka, potrebnog spasenja i otkupljenja. Moguće stoga da bi upravo na taj način najjednostavnije bilo sagledati i poruku pape Franje iz prvog poglavlja enciklike *Fratelli tutti*. Čovjek mora ostati na prvom mjestu, i to nije samo poruka Crkvi nego i poruka cijelom svijetu. Drugim riječima, čovjek ne smije biti sveden na pomoćnu hipotezu tehnološkog razvoja ili kao što bi to neki rekli danas - ne smije biti sveden na siroti stroj koji pokraj sebe održava još druga dva-tri stroja: svoj automobil, kompjutor i mobilni telefon.

To također ne znači kako bi čovjek trebao ostati u središtu fokusa s obzirom samo na kvantitetu toga fokusa nego još i više imajući na umu njegovu kvalitetu. Baš kao što je to predvidio Immanuel Kant svojim kategoričkim imperativom - prema ljudima bi se uvijek trebali odnositi kao prema *cilju* i *smislu*, a ne kao *sredstvom*.

DIGITAL COMMUNICATION AS A NEW LIFESTYLE IN A CLOSED WORLD

Summary

The corona virus pandemic proved to be a kind of catalyst in the sense of widening invisible social divisions, ultimately showing the modern world to be divided and essentially closed, despite the existence of numerous modern technologies, which until recently promised to connect the whole world in a single communication entity. In this way, the old social divisions were not overcome, but only further deepened. However, according to Pope Francis, this whole situation also becomes a sign of hope, if it leads us to an insight into the essence of our human nature, and if it provides us with extraordinary examples of human kindness. In this article, we begin from a consideration of different types of hope. Then we examine the extent to which modern technology itself can be a reason for human hope. Next, we look in particular at issues of knowledge and authority in the modern digitalized context, concluding with a consideration of the disadvantages and advantages of certain types of modern interpersonal communication.

Key words: *Pope Francis, social divisions, communication, digimodernism, interpersonal-ness.*

Translation: Mario Bernadić and Kevin Sullivan